

HAZAI IRODALOM.

A francia versidomról. A magyar hangsúlyos verselés alapján és Arany János, d'Olivet abbé, Ch. Marty-Laveux, L. Quicherat, P. Larousse, Th. H. Barrau és A. Brachet után írta *Vajda Viktor*, 1070. Nagyvárad, Berger, 1881.

Örömmel üdvözölünk minden új jelenséget a nálunk még oly gyéren kultivált francia philologia köréből, kivált ha, mint az előttünk levő mű, érezhető hiányt akar kipótolni. Annál inkább sajnáljuk, hogy Vajda könyvéről nem mondhatunk sok jót, még akkor sem, ha tekintetbe vesszük a kezdet nehézségeit s azon elszigeteltséget, melyre szerzőt saját állítása szerint, jelen életmódja kényszeríti. E két körülmény *captatio benevolentiae*nek megjárja ugyan, és szívesen elhiszszük, hogy a szükséges anyag gyűjtése szerzőnek nagy fáradságába került volna, de végre valahára talán már megjött azon jobb kor, melyben szigorúan követelhetjük, hogy tudományos munkáink a kellő anyagot a kellő módon feldolgozzák.

Vajda könyvének nincsen előszava, de a nagyon is hosszú epilógusból azt látjuk, hogy művét nem csak tanulóknak, hanem, mint a verstannak pædagogiai fontosságára vonatkozó nem épen sikerült passus mutatja, a francia nyelv tanárainak és egyáltalában a francia irodalommal tüzetesebben foglalkozóknak is szánta. Nem tudjuk ugyan egyelőre, hogy mily helyet foglal el a verstan a francia nyelv oktatásában, ha ez utóbbi középtanodáinkban végleg meg fog honosulni; de hogy ifjaink a francia klasszikusokat haszonnal olvashassák, arra okvetlenül szükséges, hogy műveik formai szépségeit is fölfogják, hiszen az alak tökélye jellemzi leginkább a «grand siècle» irodalmát. Tehát, ha másképen nem, legalább vázlatosan kell a tanulókkal megismertetni a francia verselés elméletet, tüzetesebben legalább is az Alexandrinust, a klasszikus kor és egyáltalán a francia költészet főversét. Tanárainktól természetesen többet követelhetünk s nekik a szerző határozottan keveset ad, míg más részről a tanulók számára az adottat ügyesebb formában kívánnók. Szerző nagyon szereti a definitiókat s még a drastikusaktól sem riad vissza (pld. 34. o.: «A *hiatus* egy neme azon állapotnak, midőn az ember *ásit*.» stb.), de, mint lesz alkalmunk látni, nem igen szerencsés azokban; továbbá gyakran nem különbözteti meg a fontos szabályt a mellékéstől és ott is, a hol megvan minden szín a palettáján, nem tud határozott *contourt* húzni, úgy hogy rajza egészen elmosódik.

Vajda könyvében, a függelékben felszámllált néhány sajátos francia versalakon kívül, egészben véve nem ad *többet*, mint a mennyit Quicherat «Petit traité»-jében találunk. Úgy látszik, hogy szerző a

Quicherat óta megjelent verstanokat pld. *Gramont, Bellanger és Becq de Fouquieres* idevágó műveit nem ismeri. A német *Weigand, Lubarsch, Foth* és *Tobler* könyveit szerző már azért sem veszi tekintetbe, mert, mint mondja, elvből nem akart némettől francia metrikát tanulni. Pedig bizony legalább is *Tobler*től sokat tanulhatott volna, kivált a versfajok történelmi fejlődését illetőleg. Szerzőnek azon kívánalmában, hogy szabaduljunk meg a német befolyás és gyámkodás alól, mi is osztozunk; ez azonban még nem jogosítja fel a szerzőt arra, hogy egy kitünő művet, mely francia részről is egyhangú dicséretben részesült, csak azért mellőzzön, mert azt német ember írta. A francia philológiával foglalkozónak soha sem szabad elfelednie, mennyit köszön tudománya a német romanistáknak. Vajda úr, úgy látszik, még a francziáknál is francziább akar lenni; hiszen a francia romanisták, élükön *Gaston Paris* és *Paul Meyer*, a «Romania» jeles szerkesztői, büszkén a nagy *Diez* tanítványainak vallják magukat. Hogy mily nagy hasznát vehette volna Vajda az említett német műveknek, azt tán azon bírálatból is megítélheti, melyek róluk folyóiratunkban (1881. jan. füzet) megjelentek.

Hogy Vajda maga nagyon bele mélyedt volna a francia költők tanulmányozásába, azt művén nem igen tapasztaljuk; a könyvében felemlített példák legnagyobb része, a klasszikus drámákból idézettek kivül, Quicherat, Nisard s más közkezen forgó könyvekből vannak véve s pl. azon nagy változást, melyen új alexandrinus felfogása és kezelése a romantikusok fellépte óta átment, egyetlen egy szóval sem említi meg. A szerző egészen Quicherat álláspontját foglalja el, a ki a klasszikus kor alexandrinusát canonként állítja fel, melytől eltérni szentségtörés volna. Ily módon nem csoda, ha a francia verselés technikáját bevégzett ténynek tekinti. Persze a francia költészet olynemű «kiszélesítése», mint a milyen az *Amiel*-féle 16 szótagú sor (Vajda 97. o.), legfeljebb csodaszörnyképen említendő fel, de ha figyelemmel kísérjük a költészet fejlődését *André Chénier*, a romantikus irány megelőzője, óta, úgy el kell ismernünk, hogy a klasszikus kor által alkotott kereten belül is nagy változások történtek. Vegyük pl. az alexandrinust, mely domináló helyzetét mindeddig büszkén megtartotta. A klasszikus Sándor versnek egyik főjellemonása, hogy a hatodik szótag után beálló főmetszet első sorban *mondattani* jelentőséggel bír s utána *értelem-szünet* áll be; így látjuk ezt túlnyomólag a költőknél s így fogták fel a caesurát a theoretikusok is, pl. *Malherbe* és *Boileau*. A modern alexandrinusban ellenkezőleg a vers két hemisticheje oly szoros syntaktikus viszonyban áll egymáshoz, hogy a főmetszet utáni értelem-szünet elesik, a caesura előtti hangsúly elveszti előbbi erejét s ezentúl csak «*accent mobile*» erejével bír. Tehát a modern Sándor-versben a főmetszet gyengítésére

irányuló tendenciát találunk. Míg a klasszikus alexandrinusnak legtipikusabb alakjainak ütemek szerinti képlete: 3-3-3-3 vagy 2-4-3-3, addig a modern verset a következő két alak jellemzi legjobban: 4-4-4 és 3-5-4, melyek a 4-2-2-4 és 3-3-2-4 klasszikus formákból úgy származnak, hogy a sormetszeti szünet elmaradása folytán a két hemistich közelebb viszonyba jő egymáshoz. Különben már Racinenál, sőt az ó-francia költészetben is találunk nem egy verset, mely egészen beillenék modern alexandrinusnak. A romanticizmus első korszakában nem oly gyakran találkozunk a Sándorvers modern alakjával, mint a romantikusok második generációjánál, *Gautiernál*, *Baudelaire*, *Banville* s *Leconte de Lisle*nél. Ép oly gyakori a „*parnassiens*”-eknél (*Mallarmé*, *Silvestre*, *Coppée*) s a *naturalistáknál* (*Richepin*), *Sully-Prudhomme*nál stb., tehát oly költőknél, a kik különben a romantikus iskolával ellentétben állanak. A modern alexandrinusnak egy másik jellemvonása abban rejlik, hogy az *enjambement*-t, a vers értelmének a következő verssorba való átcsapását, melyet a klasszikus canon csak bizonyos feltétel alatt tűrt meg, minden további megszorítás nélkül megengedi; a hiatus, az elizió stb. szigorú szabályai alól is mindinkább megszabadulni törekszik. Másrészt azonban ezen szabadság fejében sokkal *gazdagabban* rimel, mint a klasszikus kor s az *inverziót*, mely a régi Sándorvers készítését oly annyira megkönnyítette, a mennyire csak lehet, kerüli. De hogy még ezek után is mennyire reformálható a francia alexandrinus s a francia vers egyáltalában, azt legjobban látjuk két francia költőnek *Gramontnak* és *Banvillenek* a vers elméletével foglalkozó műveiből, a melyekben mintegy a jövő versének programját tárják fel előttünk.

Mindaz meggyőzhetett bennünket arról, hogy mennyire helytelen Quicheratnak Vajda úr által is pártolt nézete, mely szerint a francia verselés technikája bevégzett tény volna. A mi pedig a verselés elméletét illeti, a theoretikusok még a legfontosabb pontokban is divergálnak, így pl. az *ütem* fogalmát illetőleg sem jutottak mindeedig egyességre. De nem akarván francia verstant írni, ez alkalommal a vitás pontok megbeszélésébe nem bocsátkozhatunk.

Vajda könyve kis terjedelme daczára is szerzőjének fölötté csekély nyelv- és irodalomtörténelmi ismereteiről tanuskodik, pedig az utóbiakkal nagyon szeret tündökölni. Nyelvtörténelmi tudománya szerénységéről úgy látszik maga meg van győződve s a verstani jelenségeket még akkor sem magyarázza a nyelv fejlődése történetéből, mikor azt feltétlenül tennie kellene.

A *troubadourokat* többször említi, de alig ismeri; forrása alighanem csupán *Nisard* francia irodalomtörténete vagy hasonló *compens* könyv volt, hiszen *Diez* két, a provenczál irodalomtörténelemben korszakotalkotó mesterművét már elvből sem vehette tekintetbe! Így

lát nem csoda, hogy a *troubadourokat* egyrészt a *trouvere*-ekkel, másrészt pedig a *jongleur*-okkal téveszti össze (90. o.) s ugyanott költészeteket is egészen hamisan jellemzi, mert bizony volt abban elég rajongás s volt, kivált ha pl. *Arnaut Danielre* gondolunk, a kelletténél több dagály is. A *troubadourok* nem is írtak soha „*fabliau*“-t (a mi különben = elbeszélés, nem pedig «mese»), hanem igenis Éjszak-Franciaország *jongleurjei*; a *tenson* pedig nem «szerelmi dal» (A 84. o. helyesen nevezi a *tensont versenydalnak*) stb. stb. S ha már a szerző szükségesnek találta példaképen *Bertran de Born* egyik dalának első szakát felemlíteni (60. o.), jó lett volna megmondani, hogy annak *modern francia* fordítását közli; különben a negyedik sorban előforduló inverzió, melynek szépségére V. úr utal, az *eredetiben* nincs is meg. (V. ö. *Stimming* B. de Born p. 226: *Bem plai lo gais temps de pascor* stb.) Ha már a *troubadourokat* oly gyakran emlegeti *francia* verstanában, jó lett volna talán meg is mondani, hogy ők tulajdonképen nem is francziául, hanem *provenczal* nyelven költöttek.

Különben szerző a XVII. század költészetét sem igen tanulmányozhatta közelebről s pl. oly rímeket, a melyek azon korban tökéletesen jók voltak, csak azért nevezi *szem-rímeknek*, mert azokat a mai kiejtés után ítéli meg (v. ö. 27. o.). Pedig épenséggel megfordítva áll a dolog: a francia verselés nem egy szabálya, melynek ma semmi értelme sincs, traditióként maradt fenn oly korból, a midőn teljesen jogosult volt: ilyen például azon orthographicus szabály, a mely szerint az azonos magánhangzók nem rímelnek egymással, ha az utánok következő, bár *néma* mássallhangzó nem azonos. E szabálynak a XVII. században, midőn legalább a pathetikus beszédben a végmássallhangzókat még tisztán ejtették ki, volt értelme, ma tulajdonképen már csak «zopfos» rendszabály. Ha pedig kivételesen a *néma* *s*, *x*, *z*-vel, — *d* vagy *t*-vel, — *c* vagy *g*-vel végződő szótagok rímelnek egymással, úgy e kivétel is a XVII. század kiejtéséből magyarázható meg.

Miután ifjaink első sorban a klasszikus drámák olvasására vannak utalva, jó volna az olyan rímeket is megérinteni, melyek a francia nyelv mostani kiejtése szerint már csak *szem-rímeknek* tűnnek fel. Ilyenek az úgynevezett „*rimes normandes*“, mint pl. *connoi: toi, lois: francois* stb., melyekkel Corneillenél, Racinenál és Molièrenél stb. gyakran találkozunk, s melyek szintén az akkori kor kiejtésében lelik magyarázatukat; ilyenek továbbá a *cher: urracher*-féle rímek, melyek még *Voltaire*nél is előfordulnak, de melyeket ma szintén csak *szem-rímeknek* tekinthetünk.

Olvasóink láthatják tehát, hogy mennyire hiányos Vajda könyve s nem lehet itt célunk a számos rossz definitiót, rosszul formulázott szabályt, elégtelenül magyarázott jelenségeket sorra megemlíteni, úgy is

volt alkalmuk olvasóinknak a francia vers elméletével *Hófer K.* fentemlített cikkéből megismerkedni.

De legyen szabad még egynehány észrevételt tennünk, melyekkel azoknak szándékunk szolgálni, a kik „faute de mieux” mégis a szóban forgó könyvhez fognak fordulni. Ha már könyvét tanároknak is szánta, mért nem kísérlette meg a kettős hangzók feltagolásáról szóló fejezetet a történelmi nyelvtanból kiindulva tárgyalni! Így még a latinul nem tudó tanuló is legalább azon benyomást nyerte volna, hogy van némi következetesség a dologban, míg az egytagú és kéttagú kettős hangzók száraz felsorolása a verstan pusztá szeszélyeit látszik feltüntetni. Az *-ier* kettőshangzónál (9. o.) ki van felejtve: *hier*, mely *Corneillenél* még helyesen egyszótagú (ie = lat *ö*), *Racinenál* már s azóta rendesen kétszótagú, míg ellenben *avant-hier*-ben régi értékéhez hű maradt.

21. o.: *J'ai+envie* már azért sem férhet meg egymás mellett, mert a két magánhangzó hiatust okozna.

24. o.: Rím gyanánt egy betű nagyon gyakori, kivált ha az egyik rím egy szótagból álló szó (v. ö. *Tobler* p. 102); a *heritier*: *priser*-féle oly gyakori és érdekes rímekről V. úr mitsem tud. Egyáltalában a rímről szóló fejezet hiányossága által még e könyvben is kirí.

34. o.: Az alliteratio ép úgy, mint az assonáncz nagy szerepet játszik, már a klasszikusoknál is (v. ö. *Bécq de Fouquières* p. 217 sqq.).

37. o.: Az *elizional* nincsenek megemlítve: *onze, onzième, oui* stb., úgy szintén *la* és *si* kötszó, a mely utóbbi *il* és *ils* előtt elizióképes.

38. o.: *Grand' mère* nem ide tartozik. A apostrophe csak hamis analogia folytán lett szokásossá; *grand* eredetileg mind a két nemre csak egy alakkal birt, tehát itt helyesen áll; a *grande* későbbi, másodlagos képzés. *Diez*!

40. o.: Ha szerző a „*maroti*” stílról szól, jó lett volna azt kellően meg is magyarázni. A mit a függelékben róla mond, nem elég.

43. o.: A kihagyás (*ellipse*) talán még sem *nyelvtani szabadság*.

50. o.: Hibás az oly inversió is, a mely kétértelműséget okoz. Pl.: *La vertu d'un coeur noble est la marque certaine.* (Boil.)

52. o.: Az alexandrinus ugyancsak több mint hat változatban jelenkezhetik. Így pl. az *Athalie* első 24 verse közül csak három: a 13., 18. és a 22. egészen egyenlő szerkezetű (v. ö. *Foth.* p. 34).

55. o.: *D'Olivet* abbé ügyetlen kísérletei helyett érdekesebb lett volna a *Baif*-féle hexametereket megemlíteni.

65. o.: 13 és 14 tagú verset találunk *Scarronnál* és *Bérangernél* (v. ö. *Tobler* p. 80).

ib.: A *tíztagú* vers nem a *legrégibb* francia vers, miután az *Eulalia-dal*, a *Passió*, a *Leodegar-dal* stb. nyolcztagú versekben vannak írva s a

Roland-ének ép úgy nem a *legrégibb* francia költemény. A *Rolandból* citált versszakban helytelen volt a főmetszet előtti súlytalan szótagokat az elizió jelével ellátni, miután az ó-francia költészet az ilyen szótagokat ép úgy eltúrte, mint a mai verselés a női rímeket nem veszi számba, úgy hogy a 10 tagú vers tulajdonképen 10, 11 vagy épen 12 szótagból s az Alexandrinus 12—14 szótagból állhatott. Az újabb rendszer a XVI. század kezdete óta részesült általánosabb elfogadásba.

81. o.: A *tercetnél* négy szoros szak van például hozva: — *a:b:b:a*, mi mellett az első sor hosszabb a többi háromnál.

85. o.: V. Hugo „*Les Djinns*“ című verse rossz összefüggésben van felemlítve.

89. o.: A *villanelle* definitiója hiányos. A mai villanelle, a mint azt *Banwillenál*, de különösen *Boulmiernél*, ki e versformát nagyon kultiválja, egész szerkezetében *Passeratnak* (+ 1602) szép pásztori dalát (*J'ay perdu ma tourherelle*) utánozza; képlete a következő: *aba'+aba'+aba'+aba....+aba+a'*, — *a* és *a'* refrainsorok s a másodk refrain-sor a költemény végén a *Dante-féle tercín-cycilusok* végsorára emlékeztet.

A szerző az utolsó fejezetben előadott pædagógiai nézeteiben szintén nem osztozkodunk. A szótagolásból, úgy előadva, mint könyvünkben, a tanuló bizony semmit sem tanulhat s nyelvtani ismereteit sem fogja gyarapítani. A francia szórend tanulmányozására pedig sokkal inkább a jó prózáírók olvasására utalnók őket, mert szerzőnek a gyermekkertből a középtanodába áthelyezett módszerétől nem várunk semmi eredményt sem.

A könyvhöz függelékül 6¹/₂ oldalon „*irodalmi névtár*“ van csatolva, mely a verstanban idézett írókról rövid adatokat tartalmaz. Az ily rövid jegyzeteknek, a hol boldog boldogtalan betűrendben van egymás mellé helyezve, hasznát nem látjuk át; már az irodalomtörténet perspektívája ellen is vétének, ha pl. a nagy *Corneillere* 5 sor, *Méryre* pedig 13 jut. De még e rövid jegyzetekben is elég a hiba. *Bertran de Born* még itt sem *provenczál* költő; *Turolde* még mindig a «*Roland*» költője stb. stb. Legjobban veszi ki magát a száraz felsorolás között az olyan *epitheton* mint «10-ik múzsa» (*Maî. Deshonlières*), a «jó» *Rollin*, az «ellentétek költője» (*V. Hugo*) stb.

Vajda könyvében csak szerző fordításait dicsérhetjük feltétlenül, a melyek mind híven és ügyesen készültek, csak az kár, hogy nincs még több példa felemlítve; a *Jámbor-féle* döcögős alexandrinust (18. o.) bátran kihagyhatta volna. Hogy a francia verselést, a hol csak lehet, a magyar hangsúlyos verseléssel hasonlította össze, igen helyes s különösen az iskolában a francia verstan oktatását nagyban elősegítheti. — Dicséretet érdemel még a könyv csinos kiállítása s a francia szöveg

correct nyomtatása, kivált ha a legelőkelőbb napilapjaink párizsi tárcaiban előforduló számtalan sajtóhibákra gondolunk.

Végül legjobb akaratunk daczára csak fentebbi ítéletünket ismételtethetjük, ha az olyan *francia* verstant, melyben az ütem, az «accent mobile», a mondati hangsúly, a főmetszet, az átugrás, a gazdag rím stb. fogalmai és törvényei nincsenek helyesen formulázva, legalább is *felületes* munkának tartjuk. Ezen ítéletre referensi kötelességünk kényszerít. Reméljük, hogy a szerző egy netaláni második könyvéről jobbat mondhatunk.

Dr. HERZL MÓR.

Homeros Odysseája, I.—III. ének. Iskolai használatra magyarázta és bevezetéssel ellátta dr. *Ábel Jenő*. Budapest, Franklin-társulat, 1881. 206 l. Ára 1 frt.

Ábel Odysseakiadásáról — Iliaskiadásáról majd talán később lesz alkalmunk szólni — e Közlöny szeptemberi füzete Veress Ignác tollából hozott ugyan már terjedelmes ismertetést, mindazonáltal nem tartom fölöslegesnek a kiadásra újból visszatérni, még pedig azért nem, mert Veress úr a könyvnek sem jó tulajdonságait, sem egyes fogyatkozásait nem tüntette fel eléggé, másrészt pedig bírálata telve van alaptalan kifogásokkal és felszeg állításokkal. Mindenek előtt méltán megütközik az olvasó azon, hogy V. úr dr. Kontnak a «Pesti Napló»-ban Ábel kiadásáról megjelent cikkét Ábelnek tulajdonítja, és iparkodik kimutatni, mennyire nem felel meg a kiadás azon dicséretnek, melylyel a Napló cikkírója, már mint Ábel, azt elhalmozza. De különben sem hiányoznak V. úr bírálatában hasonló állítások. Megrójjá Ábelt azért, hogy az Ilias és Odyssea keletkezésének idejét nem határozta meg, hanem csak azt mondja, hogy az II. és Od. a Kr. előtti nyolczadik században már nagyjában olyan alakban volt meg, mint a hogy most birjuk. Úgy látszik, elfelejtette Veress úr, hogy Ábel p. 1. Homerost a Kr. előtti kilenczedik század közepébe teszi, és ez talán csak az Ilias és Odyssea keletkezésének idejét illetőleg is eléggé pontos meghatározás! — Annak bebizonyítására, hogy Ábelnek 120 oldalnyi bevezetése túlságosan nagy terjedelmű, azt hozza fel V. úr, hogy Homerost gymnasiumainkban csak egy esztendőn át szokás olvastatni, és hogy a bevezetés áttanulmányozása után a homerosi eposzok huszonnégy-huszonnégy énekének olvasására vajmi kevés idő marad. Pedig tudtommal Tantervünk két évet szán Homeros olvasására és nem követeli, hogy az egész Iliast és Odysseát olvastassuk.

Azon körülményt, hogy Á. nem volt képes a homerosi nyelvjárásnak valamennyi sajátságát a rokon nyelvek összehasonlítása által indokolni, V. úr annak tulajdonítja, hogy Á. a «nyelvhasznításnak» nem teljesen ura; csakhogy helyesebben cselekedett volna V. úr, ha ezen szemrehányást Curtiusnak, Meyer Gusztávnak és az indogermán összehasonlító nyelvten többi coryphæusainak tette